

Penke Olga

(1946–2022)

BALÁZS Mihály

Szegedi Tudományegyetem
ORCID: 0000-0001-8006-4968

De hát nem ebben egyeztünk meg, Olga, amikor pár hónappal ezelőtt az Egyetemi Könyvtár előterében találkoztunk!... Én örömmel újságoltam, hogy a kolozsvári unitárius fiatalok elolvasták tanulmányaidat az *ItK*-ban, s örvendeznek, mert jó kezekbe került gyűjteményüknek Voltaire-fordításokat tartalmazó kézírata, amelynek fontosságáról csak sejtéseik lehettek, most pedig végre képet kaptak a kéziratnak a nagy filozófus hazai recepciójában elfoglalt helyéről. Te is örvendeztél, majd szokott elevenségedet ugyan nem tompítva, de panaszkodtál egy kicsit látásod megromlására, s abban maradtunk, hogy a szöveg esetleges publikációjának dolgára majd visszatérünk.

Másképpen történt, s nekem most az jutott, hogy Penke Olga fizikai jelenlététől megfosztva elmondjam, miben kereshetünk vigaszt ezekben a nehéz órákban, s majd a későbbiekben is. Kapaszkodni természetesen nem tudunk másba, mint abba, amit itt hagyott maga után, abba a fizikailag és főleg szellemileg megragadható gazdag hagyatékba, amelynek felmérését megnehezíti az elválás fájdalma.

Segítsünk magunkon egy tőle vett idézettel! „Valahogy a komparatistika benne van a fejemben, szeretem a két kultúra kapcsolatát vizsgálni” – mondta pár évvel ez előtt egy interjúban, s persze mi azt is tudhatjuk, hogy a Simontornyáról Szegedre került, s 1961-ben tanulmányait az itteni bölcsészkaron elkezdő (akkor még Jancski) Olgát olyan helyre vezérelte a sors, amely kedvezett az ilyen hangoltságú fiataloknak. A bölcsészkar romanisztikai termeiben és folyosóján még élt az a hagyomány, amelyet a két világháború között Birkás Géza és a hazai tudománytörténetben rangos helyen számon tartott Zolnai Béla képviselt. Ennek méltó örököse volt Koltay-Kastner Jenő, aki a modern filológiák 1956-ot követő visszaállítása után a Román Nyelvek és Irodalmak Intézetének vezetője lett, s aki korábban mentora volt Bíró Ferencnek is, aki később Olga és a felvilágosult szegedi közösség egyik legfontosabb támogatójává vált. A dolgokhoz egyéni módon közelítő Nagy Géza sem idegenkedett ettől a komparatista szemlélettől, ha azt az őt kielégítő szellemességgel művelték.

Itt dolgozott könyvtárosként 1970–1975 között – vagyis hosszabb ideig, mint tanulmányainak egyik főhőse, a Kazinczy szerint „nagy fénnel ragyogó” Péczeli József, a *Mindenes Gyűjtemény* alapítója, aki egy évig volt könyvtáros a debreceni református kollégium könyvtárában –,

majd egy újabb egy esztendeig Genfben. A kisdoktoriját *Illyés Gyula és a francia irodalom* címmel megvédő ifjú irodalmár itt lett a felvilágosodás korszakának kutatója, s milyen kegyetlenül keretezte szakmai életrajzát a sors: tudományos fórumon először a tudománytörténeti jelentőségű mátrafüredi felvilágosodás-konferencián Raynal abbénak a két Indiáról szóló művéről, illetőleg annak hazai recepciójáról értekezett, s erről szól utolsó publikációja is az ItK 2021. évfolyamában. Arról, hogy az új világ felfedezése milyen szellemi erőfeszítésre készítette a korszak gondolkodóit, s hogy a hagyományos világkép elkerülhetetlen módosítása miképpen volt jelen még Voltaire nemzedékében is.

Arról, ami Olga íróasztalánál a két publikáció között történt, csak a legnagyobb elismerés hangján beszélhetünk. Olyan kutatóként nyilatkozom erről, aki a megelőző századokban igyekszik regisztrálni a felvilágosodás irányába mutató jelenségeket, tehát önző okokból is folyamatosan olvasta publikációit. A mostani kényszerű mérlegkészítés után kötelező kimondanom: egészen rendkívüli az az intenzitás és koncentráció, amellyel sokszínű tevékenységét végezte. A franciaországi eszméi és irodalmi törekvések itthoni meghonosítását kezdetben még csak egy-egy személyiségre összpontosítva vizsgálta (Millot abbé, Diderot, Montesquieu voltak az elsők), később a névsor egyre gazdagodott. De még ennél is lényegesebb, hogy finomodtak a módszerek, és kibővült a forrásanyag is. Penke Olga mindig ragaszkodott a komparatiztika filológiai megalapozottságú műveléséhez. (Nem törődött azzal, hogy a modernebb iskolák képviselői a kapcsolattörténet hüvelykezését sokszor elavultnak tartották, s lám, a kultúratudományi megközelítés eluralkodásával mintha visszatért volna valamennyi ennek becsületéből is.) Ő mindenesetre tántoríthatatlanul a maga útját járva az 1990-es évektől kibővítette forrásanyagát, és immár programosan vonta be a vizsgálatba a kézirat forrásokat is. Budapest, Debrecen, Kolozsvár, Sárospatak és Szeged gyűjteményeinek áttekintését követően merőben új vagy regisztrált, de fel nem dolgozott kézirat dokumentumokat vett kézbe, amelyeket nagy szakirodalmi tájékozottságát hasznosítva magabiztosan tudott megszólaltatni. Nem kétséges, hogy itt a csúcspontot a Voltaire-találmányok jelentik, hiszen ezekből a 18. századi magyarországi és erdélyi meghonosítás páratlanul izgalmas képe bontakozott ki, s az a benyomásom, hogy csupán néhány lépés választotta el attól, hogy a *Magyar Voltaire* című összefoglaló monográfiát összeállítsa.

Közben nagyon komoly és aprólékos munkát igénylő további feladatokat is vállalt. A Bíró Ferencsel kialakult folyamatos együttműködés következtében nagy tekintélyű, szakmánk élvonalához tartozó szakemberek társaságában (elég csak az ex-szegedi Kulcsár Pétert megemlítenem) kapcsolódhatott be a Bessenyei kritikai kiadás munkálataiba, s az életmű két fontos része, a *Rómának viselt dolgai*, s az *Időskori versek* című kötet az ő gondozásában jelent meg. Persze a melléktermék sem jelentéktelen: egy kisebb terjedelmű elemző kötet a prózai mű különböző szövegtípusokat integrálni tudó jellegéről.

Majd Szegednek is hódolva vállalkozott az első eredeti, tehát nem idegen nyelvből fordított magyar regény, Dugonics András *Etelkájának* kiadására, amelynek utószava nem csupán a különféle szövegváltozatokat mutatja be példás tárgyyszerűséggel, hanem színvonalas áttekintést ad az esztétörténeti szempontból is jelentősnek tartott szöveg forrásairól és a nemzeti mitológia kialakulásában játszott szerepéről.

Történt mindez úgy, hogy eredményeit Penke Olga nem csupán magyarul tette közzé, hanem franciául is. Egészen páratlan módon kiterjedt ez a textológia munkálkodásra is, hiszen tagja lett annak a nemzetközi kutatócsoportnak, amely Voltaire nagy világtörténetének (*Essai*

sur les mœurs) kritikai kiadást gondozta, s folyamatosan publikálta eredményeit francia nyelven is. Ezek egyikébe-másikába belenézve azt is örömmel állapítottam meg, hogy a két szövegváltozat sohasem azonos teljesen. Szerzőjük tudta: csak akkor van esélyünk dolgaink meghallatására, ha van előzetes elképzelésünk a külföldi szakemberek ismereteiről, s képesek vagyunk alkalmazkodni elvárásrendszerükhöz.

Mindez meghozta számára a tudományos és hivatali előmenetelt, az MTA doktora és professzor lett, bevásárolták különféle bizottságokba, nemzetközi szervezetek és konferenciák fontos személyiségévé vált, vendégtanárként oktathatott francia és olasz egyetemeken. Egy kolozsvári tíznapos vendégtanárságát közelről látva azonban azt is megértettem, hogy ebben a nemzetközi forgolódásban a legnagyobb örömet a fiatalokkal való találkozást is felőlelő hosszabb szereplések jelentették számára. Fellépése egyik szünetében akaratlanul belehallgathattam az ottani hallgatók beszélgetésébe: egyikőjük alighanem a lényeg fogalmazta meg, amikor azt mondta, hogy a belső tűzön kívül a franciaországi és az itthoni dolgok egyformán alapos ismerete nyűgözi le.

Aki nem ismerte, az elmondottak alapján azt gondolhatná, hogy pályája szisztematikus felépítésén munkálkodó, magának való személyiségről beszélek. A jelenlévők azonban jól tudják, hogy nem így van, hiszen a gyorsbeszédű, a szegedi BTK épületének második emeleti folyosóján szélsébesen száguldó, mindig tette kész, precízen és pontosan cselekedni és intézkedni tudó Penke Olga nagyon is képes volt odafigyelni a környezetében élőkre, legyenek azok kollégái vagy a hallgatói közösség tagjai. Póztalan viselkedése következtében erőlködés nélkül, természetes módon került közel hallgatóihoz, s ehhez társult aztán a lelkesíteni tudó előadói lendület, s így bizonyára nem ritkán találkozott azokkal a csillogó tekintetekkel, amelyek fontosságáról kendőzetlen őszinteséggel beszélt a fentebb már említett interjúban.

Ettől lett jó tanszék- és intézetvezető, de ez tette képessé arra is, hogy vállalkozzék a francia irodalmi doktori program nem kis bürokratikus igyekezetet igénylő megalapozására, ami nagyobb is lett az átlagosnál azáltal, hogy a kettős beágyazottság következtében törekedett a francia elvárásokat is kielégítő co-tutelle védések megszervezésére.

Hosszú időn keresztül dolgoztunk együtt ezen a területen, így közelről láthattam, hogy szívügye volt doktoranduszai sorsa, egyszerre volt munkájuk szakmai irányítója és érdekeik védelmezője. Mindannyian tudtuk, hogy a munkában az első perctől az utolsóig részt vevő Olga mindent megtesz az övéi, a francia program védelmében, ám sohase került sor arra, hogy a felvételizők közös kérdezése során ne őrizze meg objektivitását a más programokra jelentkező fiatalok bármelyikével kapcsolatban. Az emberséges légkör megőrzésének ő lett az egyik záloga. Mert Penke Olga nem csupán az ész, hanem a szív embere is volt.

Most azonban el kell köszönni tőle. Búcsúzóul köszönjük meg neki, hogy kollégái lehettük. A búcsúra készülve megpróbáltam vigaszt találni, s ezzel talán szeretteinek is segíteni.

Ám már látom, hogy egy ideig el kell kerülnöm a könyvtárban a Bessenyei- és Voltaire-műveket tartalmazó polcokat.

(Elhangzott Penke Olga temetésén)